Universiteit
Leiden
The Netherlands

Inkomensongelijkheid en geluk in landen

Berg, M.C.

Citation
Berg, M. C. (2007). Inkomensongelijkheid en geluk in landen. *Mens En Maatschappij, 82*(1), 28-50. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/43237

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Leiden University Non-exclusive license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/43237

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

INKOMENSONGELIJKHEID EN GELUK IN LANDEN

Maarten Berg

Gepubliceerd in: Mens en Maatschappij , 82(1), mrt 2007 pag. 28-50.

ABSTRACT
Income inequality and happiness in nations
All modern nations reduce income differences to some extent, and as a result there is an ongoing discussion about what degree of income inequality is acceptable. In this discussion libertarians oppose egalitarians and a principled consensus between these positions is not possible. This paper follows a utilitarian approach and considers the relation between income inequality and happiness in 75 nations. Four variants of utilitarianism are applied: 1) standard utilitarianism using average happiness in nations, 2) egalitarian utilitarianism using inequality in happiness in nations, 3) negative utilitarianism using the percentage unhappy citizens in nations and 4) 'Rawlsian' utilitarianism using the happiness of the poor people in nations. None of these analyses show a distinct effect of income inequality on the happiness of citizens.

1 INLEIDING

1.1 De vraag hoeveel inkomensongelijkheid acceptabel is

In alle moderne staten vindt inkomensherverdeling plaats, onder meer door middel van procentuele belastingen en subsidies aan minder draagkrachtigen. Dat gaat gepaard met een voortdurende politieke discussie over de vraag hoeveel inkomensongelijkheid acceptabel is (e.g.Odink, 1955; Pen & Tinbergen, 1977; Sen, 1997). In Nederland spitste die discussie zich recentelijk toe op de vraag of de topinkomens niet te hoog zijn geworden en of het inkomen van de minima niet zo laag is dat van 'armoede' gesproken kan worden.

In die discussie staan verschillende ideologieën tegenover elkaar: egalitaristen zeggen dat alle mensen gelijk zijn en dat de welvaart door ons samen wordt voortgebracht. Ze concluderen daaruit dat de opbrengsten van de gezamenlijke welvaart dus ook evenredig verdeeld moeten worden. Aan de andere kant zeggen libertaristen dat ieder mens het onvervreemdbaar recht op eigendom heeft en dat de welvaart gegenereerd wordt door ondernemerschap. Zij concluderen daaruit dat de staat zich verre moet houden van inkomensherverdeling. Tussen die principes is geen overeenstemming mogelijk, hooguit een tijdelijke wapenstilstand of compromis.

Maarten Berg [1] Erasmus Universiteit Rotterdam, afdeling sociologie, berg@fsw.eur.nl

Omdat consensus op principes niet mogelijk is, wordt in dit debat vaak gekeken naar consequenties. Daarbij wordt momenteel met name gekeken naar het effect van inkomensongelijkheid op welvaartsgroei. Er zijn goede redenen om aan te nemen dat meer ongelijkheid de economische groei ten goede zal komen en de meesten zijn het erover eens dat economische groei wenselijk is. Dit is de morele basis van het huidige (neo-)liberale inkomensbeleid.

Deze op consequenties gebaseerde legitimering van grotere inkomensongelijkheid heeft wel een belangrijke beperking: men moet het eens blijven over de wenselijkheid van voortgaande economische groei en de overeenstemming daarover kon wel eens zijn langste tijd gehad hebben. Naarmate de welvaart toeneemt, neemt de noodzaak van verdere groei af, en dit weerspiegelt zich ook in afnemende geluksopbrengsten (Easterlin, 1974) en een toenemende aanhang van postmaterialistische waarden (Inglehart, 1990). Ook het groeiend gebrek aan grondstoffen en schade aan het milieu noopt tot beperking van de economische groei.

In de op consequenties gerichte benadering van inkomensongelijkheid worden ook wel andere criteria dan economische groei gehanteerd. Men is het er wel over eens dat de minstbedeelden niet mogen verhongeren en dat de verschillen niet zo scherp mogen worden dat ze de maatschappelijke orde in gevaar brengen. Die criteria hebben echter ook beperkingen: voor velen staan deze grenzen te grote inkomensverschillen toe. Daarnaast is het moeilijk te bepalen wanneer deze grenzen precies bereikt zijn. In dit artikel bekijk ik een ander criterium en wordt inkomensongelijkheid bezien op de consequenties voor ‘geluk’. Ik grijp hiermee terug op de ‘consequentionalistische’ moraalfilosofie bij uitstek: het utilitarisme. De onderzoeksvraag in dit artikel is in hoeverre inkomensongelijkheid in landen samenhangt met geluk van de burgers.

1.2 Beantwoording vanuit een utilitaristisch perspectief

Het utilitarisme is de leer die stelt dat het goed en kwaad van handelingen beoordeeld moet worden aan de hand van het ‘nut’ ervan en dat nut werd door grondlegger Jermey Bentham (1789) opgevat als ‘geluk’. Goed is datgene wat het ‘grootste geluk voor het grootste aantal oplevert’, slecht zijn die handelingen die het geluk verminderen. Bentham vatte geluk op als een ervaringsgegeven: ‘the sum of pleasures and pains’ en dit komt overeen met de nu gangbare definitie van geluk als ‘levensvoldoening’ (Veenhoven, 1984). Toepassing van dit principe op beleid wordt ‘regelutilitarisme’ genoemd (e.g. Frey & Stutzer, 2000).

Er is veel te zeggen voor geluk als belangrijk criterium. Ten eerste bestaat grote overeenstemming over de wenselijkheid van geluk. Dit blijkt onder meer uit enquêtes over eindwaarden, waarbij geluk hoog scoort (e.g. Goddijn, 1979: 62; Inglehart, 1985:110). Ten tweede is geluk een omvattende uitkomst, waarin veel andere criteria verdisconteerd zijn (Veenhoven, 2000). Ten derde is geluk inmiddels goed meetbaar en zijn er inmiddels voldoende gegevens om geluk te vergelijken tussen landen die verschillen in de mate van inkomensongelijkheid (Veenhoven, 1998).

1.3 Varianten van utilitarisme

Naast het (standaard) utilitarisme van Jeremy Bentham, is er een aantal varianten binnen het utilitarisme die dichter tegen het egalitarisme aanzitten en die van belang zijn in de discussie over inkomensongelijkheid. Dit zijn het 'egalitair utilitarisme', het 'negatief utilitarisme' en een voorwaardelijke vorm van utilitarisme die ik 'Rawlsiaans utilitarisme' zal noemen, hoewel Rawls zijn eigen werk niet utilitaristisch benadert.

In het *egalitair utilitarisme* streeft men niet alleen het grootst mogelijke gemiddelde geluk na, maar prefereert men ook kleine verschillen in geluk boven grote verschillen. De nadruk ligt niet alleen op de meest ongelukkigen (zoals in het negatief utilitarisme), maar op gelijkheid in geluk in bredere zin.

In het *negatief utilitarisme* wordt er gekeken naar het geluk van de minst gelukkigen. De overheid moet zich vanuit deze filosofie meer inspannen voor ongelukkige
mensen dan voor mensen die al gelukkig zijn.

Tot slot zou gekeken kunnen worden naar het geluk van de sociale minima, degenen met de laagste inkomsten. Ik noem deze benadering *"Rawlsiaans utilitarisme"*. John Rawls heet geen utilitarist te zijn, maar zijn "Theory of Justice" (1971) leent zich wel voor een utilitaristische benadering. Rawls meent dat bepaalde rechten en voorzieningen voor iedereen beschikbaar moeten zijn en dat gelijkheid in principe toe te juichen valt. Volgens Rawls krijgen sommige mensen veel mee in het leven; ze beschikken over een hoge intelligentie, komen uit een stimulerend milieu en hebben rijke ouders. Iemand die in dergelijk fortuinlijke omstandigheden geboren is, kan die niet als eigen verdienste zien. Daarom is het logisch en rechtvaardig dat degenen in een achterstandspositie worden gecompenseerd en dat "de sterkste schouders, de zwaarste lasten dragen". Rawls is dus een egalitarist, maar een gematigd egalitarist. Er zijn in zijn ogen omstandigheden denkbaar waaronder ongelijkheid is toegestaan. Wanneer ieder mens gelijk is in basisvoorzieningen, is ongelijkheid boven dat niveau toegestaan wanneer diegenen in minder bevoorrechte posities maar worden gecompenseerd in termen van extra welvaart en welzijn. Rawls juicht gelijkheid dus toe, maar is bereid om van het gelijkheidsbeginsel af te stappen, wanneer de zwakkeren daarvan meeprofiteren. Een briljant wetenschapper die een nieuw medicijn zou kunnen uitvinden mag bijvoorbeeld best iets meer verdienen als dat voorkomt dat hij gedemotiveerd afhaakt. De wetenschapper doet immers werk waar ook de zwakkeren baat bij hebben. Het is een belangrijke vraag wat Rawls precies bedoelt als hij zegt dat de zwakkeren "baat moeten hebben" bij inkomensongelijkheid. In dit artikel wordt "baat hebben" opgevat als "gelukkiger worden".

1.4 Eerder empirisch onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk

Een pionierstudie naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk is beschreven in het artikel van Morawetz (1977). Morawetz vergeleek twee Kibbutzen die grotendeels overeenkwamen: beiden hadden een vergelijkbare omvang, in beide Kibbutzen hing men (vanzelfsprekend) het Joodse geloof aan, beide Kibbutzen

hadden een vergelijkbare leeftijdsverdeling, etc. Het meest in het oog springende verschil was dat in de ene Kibbutz ieder gezin hetzelfde inkomen had, terwijl in de andere Kibbutz verschillen in inkomen bestonden. Op een vraag naar geluk werd in de eerste Kibbutz positiever geantwoord dan in de tweede en Morawetz verbond daaraan de conclusie dat in Israël inkomensongelijkheid samenhangt met minder geluk. Hij geeft zelf echter toe dat de opzet van zijn studie verre van perfect is en meer als een pilot moet worden opgevat.

Veel onderzoekers menen dat vergelijkingsprocessen een belangrijke rol spelen bij het effect van inkomen op geluk (e.g. Ball & Chernova, 2004). Mensen kunnen ontevredenheid ontlenen aan de welvaart van anderen. Zo stelt Clark (2003) vast dat de levenstevredenheid van Britten lager is als het inkomen van hun referentiegroep hoger is. Inkomensongelijkheid is dus onprettig wanneer men minder verdient dan een ander (zie ook Luttmer, 2004). Senik (2002) constateert juist dat Russen tevredener waren, naarmate de mensen in hun omgeving (de “reference group”) meer verdienden. Kennelijk hoeven mensen niet altijd gefrustreerd te raken van mensen die het beter hebben, maar kunnen die hogere inkomens ook een bron van inspiratie en hoop zijn (iets wat Clark (2003) ook opmerkt). Wel merkt Senik op dat dat met name het geval is in een instabiele maatschappij, waarin de sociale mobiliteit groot is. In dat geval zal men relatief weinig belang hechten aan de verhoudingen op korte termijn. Eggers, Gaddy en Graham (niet gepubliceerd artikel) stellen vast dat respondenten (zowel diegenen met werk als diegenen zonder werk) gelukkiger zijn in regio’s met hoge werkloosheid. Volgens deze auteurs duidt ongelijkheid in Rusland op een bijeffect van kapitalistische hervormingen.

Behalve het effect van onderlinge inkomensverschillen op het geluk van de direct betrokkenen, is het de vraag of ongelijkheid in een regio ook van invloed is op het *gemiddelde* geluk in die regio. Ook op deze vraag zijn verschillende antwoorden geformuleerd, doordat er in verschillende landen is gekeken en de respondenten niet altijd vergelijkbaar waren. Zo menen sommige onderzoekers dat burgers in staten in de VS met minder inkomensongelijkheid gelukkiger zijn dan in staten met een grotere ongelijkheid (Blanchflower & Oswald, 2003; Kaplan et al., 1996; Kawachi et al., 1997). Volgens Alesina, Di Tella en MacCulloch (2004) zijn de bewoners van Amerikaanse staten met veel inkomensongelijkheid echter even ongelukkig als de bewoners van staten met weinig inkomensongelijkheid. Senik (2002) constateert ook geen effect bij vergelijking van regio’s in Rusland. Clark (2003) en Tomes (1986) gaan nog een stap verder, want zij vinden juist *positieve* effecten van inkomensongelijkheid op welzijn. Clark bestudeert data van de British Household Panel Survey en vergelijkt verschillende Engelse regio’s. Verder kijkt hij naar huishoudinkomens. Tomes bestudeert mannen in verschillende districten in Canada.

We kunnen ook kijken naar inkomensongelijkheid in landen. Veenhoven (1984) vond dat er een negatief verband tussen inkomensongelijkheid en geluk is na vergelijking van dertien landen. Ook Alesina, Di Tella en MacCulloch (2004) menen dat inkomensongelijkheid en geluk negatief samenhangen na vergelijking van twaalf Europese landen over de periode 1975-1992. Ze zien dus een verschil met de VS. De auteurs wijten dit verschil aan het feit dat Europeanen gelijkheid zouden betrekken in hun nutsfuncties. Ze zouden “inequality averse” zijn. Een tweede verklaring zou zijn

dat de sociale mobiliteit mogelijk groter is in de VS, waardoor inkomensverschillen minder definitief en (dus) bedreigend zijn.

In 2002 maakt Veenhoven de balans opnieuw op en vergelijkt hij 45 landen. Nu hij meer landen tot zijn beschikking heeft dan in 1984 komt hij tot de conclusie dat er geen verband is tussen gemiddeld geluk en inkomensongelijkheid in landen. Hij stelt dat mensen wel kunnen leven met relatieve inkomensverschillen, maar niet met absolute armoede.

2 METHODE

In dit artikel wordt de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk opnieuw onderzocht. Er wordt gekozen voor een vergelijking tussen landen, omdat op nationaal niveau wordt beslist over de inkomenspolitiek. Een vergelijking tussen steden of provincies is wellicht theoretisch interessant, maar sluit minder goed aan bij de beleidsmatige praktijk. Dat voorgaand onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk elkaar tegenspreekt, heeft onder andere te maken met wisselende niveaus van analyse.

Ten tweede moet eerder onderzoek kritisch worden bekeken in die gevallen dat niet is gecontroleerd voor welvaart en de analyses betrekking hebben op landen die qua welvaart aanzienlijk verschillen. In de huidige opzet worden partiele correlaties berekend, waarbij gecontroleerd is voor welvaart.

Een derde onderscheidend element van de huidige studie is het grote aantal landen dat wordt vergeleken. Het aantal van 75 landen is veel groter dan in vorige studies die een vergelijking maakten op nationaal niveau. Een groot aantal landen is om verschillende redenen van belang. Zo neemt daarmee de invloed van toevalligheden die het gevolg zijn van de steekproeftrekking af. Een andere reden om veel landen te bestuderen is dat het duidelijker wordt hoe inkomensongelijkheid in samenhang met andere landkenmerken het nationale geluk beïnvloedt.[2] Tot slot hoeft een eventueel verband tussen inkomensongelijkheid en geluk niet lineair te zijn, maar zou de sterkte en zelfs de richting van het verband anders kunnen zijn voor verschillende niveaus van inkomensongelijkheid. Door veel landen te analyseren is het dus niet alleen mogelijk om een algemene uitspraak over inkomensongelijkheid te doen, maar ook om te zeggen binnen welke range inkomensongelijkheid het nationale geluk verhoogt of verlaagt.

De onderstaande variabelen maken deel uit van het databestand ‘States of Nations’ (Veenhoven, 2005) dat deel uitmaakt van de World Database of Happiness. States of Nations bevat geluksgegevens voor zo’n 90 landen, alsmede gegevens over tal van andere landkenmerken. States of Nations is daarmee bij uitstek geschikt voor het vaststellen voor relaties tussen gemiddeld geluk in landen en verklarende variabelen op nationaal niveau. Het bestand bevat uitsluitend macro-data. States of Nations wordt op verzoek beschikbaar gesteld aan belangstellenden.[3]

In de analyses voor de huidige studie zijn 75 landen uit verschillende werelddelen betrokken. Het gaat om geluks- en inkomensgegevens uit de jaren 90. Een compleet overzicht van de landen staat in Appendix B. Ook staat daar vermeld tot welke continenten en/of cultuurgebieden de verschillende landen worden gerekend.

Onafhankelijke variabele: inkomensongelijkheid

De mate van inkomensongelijkheid wordt in dit artikel geoperationaliseerd met de zogenaamde Gini-coëfficiënt. Gegevens daarover zijn ontleend aan het Human

Development Report, tabel 12 (UN-HDR 2001). Gini-coëfficiënten uit de periode 1990-1995 en de periode 1995-1999 zijn gemiddeld. Zie ook appendix A.

Afhankelijke variabele: geluk

'Geluk' wordt opgevat als 'levensvoldoening', dat wil zeggen de subjectieve waardering van het leven als geheel. Voor een nadere precisering van dit begrip, zie Veenhoven (1984) hoofdstuk 1. Geluk is iets dat men in gedachten heeft en wat derhalve gemeten kan worden door er naar te vragen. Dat kan onder meer in grootschalige publieksenquêtes Een veelgebruikte enquêtevraag luidt in het Nederlands als volgt:

> "Hoe tevreden of ontevreden bent u, al met al, met uw leven tegenwoordig? Wilt u een cijfer noemen om uw antwoord aan te geven?"
>
> 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
> Ontevreden Tevreden

Deze vraag sluit goed aan op de definitie van geluk als levensvoldoening. Dit concept kan ook worden gemeten met vragen naar 'geluk', 'stemmingsniveau' en plaatsing tussen het best en het slechtst mogelijke leven. Voor de rangorde in gemiddeld geluk in landen blijkt dat niet uit te maken (Veenhoven, 1993: 55).

Uit de antwoorden op deze vraag worden de volgende variabelen gedestilleerd.

*Gemiddeld geluk in een land: i*n het standaard-utilitarisme gaat het om het geluk 'van het grootste aantal'. In deze studie wordt dat gemeten met het gemiddelde antwoord op bovenstaande vraag in een land. De modus had ook gekund.

Gelijkheid in geluk in een land: bij het egalitair utilitarisme gaat het om gelijkheid in geluk. We meten dat met de standaarddeviatie van de antwoorden op de bovengenoemde geluksvraag in een land.[4]

Percentage ongelukkigen in een land: bij het negatief utilitarisme staan de minst gelukkigen centraal. Voor ieder land is het percentage respondenten berekend dat bovengenoemde geluksvraag beantwoordde met een 5 of lager.

Geluk van de armsten in een land: bij het 'Rawlsiaanse utilitarisme' gaat het om het geluk van de financieel minst daadkrachtigen. Dit wordt gemeten met behulp van een vraag waarbij respondenten zelf kunnen aangeven in welke inkomensklasse zij menen te zitten. Van diegenen die zichzelf in het laagste of het op één na laagste deciel indelen, is de geluksscore meegewogen in een gemiddelde geluksscore van de armste mensen in een bepaald land.

> "Hier ziet u een schaal van inkomens. We zouden willen weten in welke groep uw huishouden zit, wanneer u alle lonen, salarissen, pensioenen en andere inkomsten meerekent. Geef de letter van de groep waar uw huishouden toe behoort, vóór belastingen en andere afdrachten".
>
> 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
> C D E F G H I J K L

Bron: Inglehart et al. (2002)

Controlevariabele:

Welvaart
Het kan niet worden uitgesloten dat inkomensongelijkheid verschillende gevolgen heeft voor het nationale geluk voor verschillende niveaus van welvaart. Om die reden is de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk in dit artikel bekeken in een aantal clusters van landen die met elkaar verschillen (en intern samenhangen) op het punt van welvaart. De welvaart is in dit artikel geoperationaliseerd als Bruto Binnenlands Product per hoofd van de bevolking, aangepast voor prijspeil (koopkracht). Er is gebruik gemaakt van koopkracht equivalenten, oftewel 'purchasing power parities'. Daarbij worden de verschillende valuta niet alleen omgezet tot een gezamenlijke valuta, maar worden ook de verschillen in prijspeil (van gestandaardiseerde goederenpakketten) weggewerkt. Er is een gemiddelde koopkracht berekend over de jaren 1990, 1992, 1993, 1994, 1995, 1997, 1998 en 1999, mits die gegevens voor een bepaald land beschikbaar waren. Door te middelen over het beschikbare aantal jaren kan het aantal landen worden verhoogd, omdat ook landen met slechts één of twee metingen tussen 1990 en 1999 op die manier kunnen worden meegenomen. Het is niet aannemelijk dat dit tot grote onbetrouwbaarheid leidt voor die landen, aangezien de welvaart voor de meeste landen niet erg fluctueert binnen een zo kort tijdbestek. De gegevens zijn ontleend aan het United Nations Human Development Report, 2001 (tabel 1). De data zijn gecalculeerd door de Wereldbank.

3 RESULTATEN

3.1 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een standaard-utilitaristisch perspectief

Wanneer we de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk onderzoeken vanuit het standaard-utilitaristisch perspectief, kijken we naar de invloed van inkomensongelijkheid op het *gemiddelde geluk* in 75 landen. Figuur 1 geeft een visuele presentatie van het verband. Wat opvalt is de hoge gelukscore in Colombia waar de inkomensongelijkheid ook hoog is. Verder is bijvoorbeeld te zien dat de Zuid-Amerikaanse landen, zoals bekend, het hoogst scoren op inkomensongelijkheid (zie ook Appendix B). In een land met een, naar Westerse maatstaven, grote inkomensongelijkheid als de VS zijn burgers nauwelijks ongelukkiger dan in egalitaire landen als Noorwegen en Nederland. In tabel 1 staan de correlaties tussen inkomensongelijkheid enerzijds en gemiddeld geluk, de ongelijkheid in geluk, het percentage ongelukkigen en het gemiddeld geluk van de armsten anderzijds voor verschillende geografische en/of cultuurgebieden. De correlatie is 0,04.[5] Er is geen statistisch verband tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk.

Een eventuele relatie tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk kan gemaskeerd worden door verschillen in absolute welvaart. Daarom is voor die variabele gecontroleerd, hetgeen resulteert in een partiële correlatie van rp=+0,39 (n=68). Dit verband is significant, p<0,01. Meer inkomensongelijkheid gaat samen met een hoger gemiddeld geluk. Deze relatie wordt gemaskeerd doordat rijkere landen egalitairder (en gelukkiger) zijn.

Ter bestudering van de robuustheid van bovenstaande resultaten is gekeken of de effecten veranderen wanneer bepaalde groepen landen worden weggelaten. De resultaten hiervan zijn eveneens in tabel 1 weergegeven. Wanneer we naar de partiële correlaties kijken vinden we, óók na weglating van respectievelijk de Westerse landen, de Europese landen, de West-Europese landen, de Oost-Europese landen, de Mediterane Europese landen, de Afrikaanse landen, de Aziatische landen, de landen uit Oceanië en de Noord-Amerikaanse landen, een positief verband tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk. De resultaten zijn dus vrij robuust. Echter, wanneer de Latijns-Amerikaanse landen worden weggelaten en wordt gecontroleerd voor absolute welvaart is er geen effect (noch positief, noch negatief) van inkomensongelijkheid op het gemiddeld geluk. Wanneer we niet kijken naar de partiële, maar naar de gewone correlaties, is het beeld iets minder stabiel. Weglating van de Latijns-Amerikaanse landen geeft een negatief verband, terwijl weglating van de Westerse landen of de West-Europese landen een positief verband oplevert.

3.2 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een egalitair utilitaristisch perspectief

De voorgaande analyse had betrekking op de relatie tussen inkomensongelijkheid en het *gemiddelde* geluk in landen. Vanuit een egalitair utilitaristisch perspectief gaat het om *ongelijkheid* in geluk. Inkomensnivellering heeft immers vaak ook als doel om

ongelijkheid tegen te gaan. Daarom is ook de relatie onderzocht tussen de mate van inkomensongelijkheid en de standaarddeviatie van geluk in landen (Kalmijn en Veenhoven, 2005). De correlatie, bij een vergelijking van 75 landen, is +0,32 (p=0,01). Hoe groter de inkomensongelijkheid, hoe groter de ongelijkheid in geluk. In figuur 2 is te zien dat het positieve verband wordt veroorzaakt door niet- westerse landen als Zimbabwe en Venezuela, maar ook door een land als Nederland dat een lage inkomensongelijkheid heeft en de laagste ongelijkheid in geluk. Wanneer verschillende groepen landen worden weggelaten uit de analyse, slaat de richting van het verband geen enkele keer om. Wel geldt dat bij weglating van de Westerse landen, de Europese landen, de West-Europese landen en de landen uit Oceanië, het positieve verband verdwijnt.

Wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart, neemt de correlatie af tot rp=0,13. Dit verband is niet significant. Weglating van de diverse groepen landen maakt niets uit voor de resultaten. Na controle voor welvaart is er geen enkele keer een effect van inkomensongelijkheid op de ongelijkheid in geluk.

3.3 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een negatief-utilitaristisch perspectief

Vanuit het negatief-utilitarisme beoogt men het aantal ongelukkigen te minimaliseren. De mate van inkomensongelijkheid is daarom afgezet tegen *het percentage van de bevolking dat zichzelf een onvoldoende geeft (score 5 of lager) voor geluk*. Er is geen verband te zien (r= -0,03), hetgeen duidelijk te zien is in figuur 3. De resultaten zijn echter weinig stabiel. Weglating van de Westerse landen of de West-Europese landen geeft een negatief verband. Hoe groter de inkomensongelijkheid, hoe minder ongelukkigen. Echter, weglating van de Oost-Europese landen levert het tegenovergestelde beeld op. In dat geval hangt meer inkomensongelijkheid juist samen met méér ongelukkigen.

Na controle voor welvaart is de partiële correlatie -0,32 (n=56). Er is sprake van een significant verband (p=0,02). Een grotere inkomensongelijkheid gaat samen met een kleiner percentage ongelukkigen. De richting van dit verband slaat geen enkele keer om bij weglating van verschillende groepen landen. Wel is het zo dat weglating van de Europese landen, de Oost-Europese landen of de Latijns-Amerikaanse landen het negatieve verband laat verdwijnen.

3.4 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een Rawlsiaans utilitaristisch perspectief

Voor een uitgebalanceerde bespreking van de effecten van inkomensongelijkheid op het nationale geluk moet er nog specifiek worden gekeken naar de positie van de ‘sociale minima’. Daartoe is de mate van inkomensongelijkheid afgezet tegen het gemiddelde geluk van diegenen die tot de laagste 20% in koopkracht behoren. We vinden nauwelijks een verband (r=+0,11). Uit figuur 4 valt af te lezen dat in de VS de armsten gemiddeld niet ongelukkiger zijn dan in een land als Zweden. Wanneer de Westerse landen, de West-Europese landen of de Afrikaanse landen worden

weggelaten, is er sprake van een significant positief effect. Hoe meer inkomensongelijkheid, hoe gelukkiger de armsten.

Wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart vinden we een duidelijk positief verband. De partiële correlatie, bij een vergelijking van 65 landen, is rp=+0,48 (p<0,01). In landen met veel inkomensongelijkheid zijn de armsten gemiddeld gelukkiger, althans wanneer wordt gecorrigeerd voor het feit dat men in egalitaire landen welvarender is. Dit resultaat is stabiel met slechts één uitzondering: wanneer de Latijns-Amerikaanse landen worden weggelaten en er gecontroleerd wordt voor welvaart is er geen effect (noch positief, noch negatief) tussen inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten.

4 DISCUSSIE EN CONCLUSIE

4.1 Samenvatting van de resultaten

De vraag was hoe inkomensongelijkheid samenhangt met geluk. Daarbij is primair gekeken naar de resultaten in de wereld als geheel. We zien dan dat de mate van inkomensongelijkheid niet significant samenhangt met gemiddeld geluk, niet met het percentage ongelukkigen in een maatschappij en niet met het gemiddeld geluk van de armsten. Wel is het zo dat een grotere inkomensongelijkheid significant samenhangt met een grotere ongelijkheid in geluk.

Het moge duidelijk zijn dat landen als de VS en Denemarken niet goed te vergelijken zijn met landen als Tanzania en Wit-Rusland. Het is dan ook belangrijk om te controleren voor belangrijke achterliggende variabelen, waarbij controle voor 'absolute welvaart' het meest voor de hand lag. Sterker nog: er valt veel voor te zeggen om aan deze partiële correlaties een groter belang toe te dichten dan aan de gewone correlaties. Wanneer we controleren voor welvaart zien we dat het verband tussen inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk niet langer significant is (hoewel de richting van het verband dezelfde is). We vinden wél significante verbanden tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk, tussen inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten en (een negatief verband) tussen het inkomensongelijkheid en het percentage ongelukkigen in een land. Hoe meer inkomensongelijkheid, hoe hoger het gemiddelde geluk, hoe hoger het gemiddelde geluk van de armsten en hoe minder ongelukkigen.

Wanneer we de robuustheid van de resultaten onderzoeken door steeds een andere groep landen weg te laten uit de analyse, vinden we dat de resultaten in die gevallen een ander beeld kunnen geven. Het feit dat weglating van met name de Latijns-Amerikaanse landen regelmatig tot andere resultaten leidt, laat zien dat de hoofdconclusie uit deze studie niet noodzakelijk generaliseerbaar is tot elke context of elk cultuurgebied.

4.2 Verklaringen

Hoewel de resultaten van deze studie niet altijd even robuust zijn gebleken voor weglating van verschillende homgene groepen landen en het dus moeilijk generaliseren is, is het algemene beeld dat uit deze studie naar voren is gekomen dat inkomensongelijkheid niet tot minder geluk leidt. Sterker nog: er zijn méér resultaten die wijzen op een *positief* effect van inkomensongelijkheid. De vraag is hoe dat kan. Want uit het feit dat de relatie tussen nationaal inkomen en nationaal geluk een patroon van afnemende meeropbrengsten vertoont, zou men verwachten dat inkomensnivellering juist wél bijdraagt aan een hoog nationaal geluk.

Een eerste verklaring zou kunnen zijn dat de onderzoeksmethode niet deugt, waardoor daadwerkelijke verbanden tussen inkomensongelijkheid en geluk onzichtbaar blijven. Zo zou men zich af kunnen vragen of geluk wel te meten valt met één enkel item. Vanuit een conceptuele benadering zou men hierop kunnen antwoorden dat de definitie van geluk ('de subjectieve waardering voor het leven als

geheel') bij uitstek aansluit bij meting middels één vraag. In tegenstelling tot eigenschappen als neuroticisme, die zich grotendeels aan het bewustzijn van de respondenten ontrekken en daarom via een omweg moeten worden achterhaald, heeft geluk per definitie betrekking op hoe de respondent het zelf ervaart. Omdat de mensen dat meestal weten, volstaat één vraag. Vanuit een meer empirische benadering valt daar aan toe te voegen dat de 'meerdere items-schalen' die ook in omloop zijn, nauwelijks andere resultaten opleveren. Om die reden wordt de 'één item methode' inmiddels op grote schaal gebruikt. Tot slot hangt geluk, zoals op deze manier gemeten, systematisch en op betekenisvolle wijze samen met objectieve landkenmerken als economische ontwikkeling, politieke democratie, en emancipatie.

Het feit dat deze en andere factoren een groot deel van de variantie van het geluk in landen verklaren en de validiteit van de meetmethode derhalve groot is, laat zich moeilijk verenigen met fundamentele methodologische kritiek. Veenhoven (2002) geeft een gedetailleerd overzicht van de mogelijke kritiek op dit type onderzoek, en de onhoudbaarheid van die kritiek.

Een tweede mogelijke verklaring voor de verrassende resultaten van de huidige studie zou kunnen zijn dat inkomensnivellering *an sich* goed is voor geluk, maar dat het (wellicht) daarmee gepaarde welvaartsverlies juist slecht is voor geluk. Deze verklaring houdt echter geen stand. Wanneer we de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk corrigeren voor koopkracht vinden we geen negatief, maar juist een *positief* verband. Dit is althans het geval wanneer we kijken naar de resultaten die betrekking hebben op alle onderzochte landen.

Een derde verklaring is gestoeld op een relatieve gelukstheorie. Mensen zijn volgens zo'n theorie gelukkig als ze het beter hebben dan anderen en ongelukkig wanneer ze het slechter hebben dan anderen. Als deze theorie klopt zou een grote mate van inkomensongelijkheid niet perse moeten leiden tot een lager geluksgemiddelde in een land. Het ongeluk van de armen wordt immers gecompenseerd door het geluk van de rijken. Het maakt daarbij niet uit of er sprake is van veel inkomensongelijkheid of weinig inkomensongelijkheid. Wanneer vergelijking doorslaggevend is zijn er immers *altijd* winnaars en verliezers (behalve in een communistische, volledig egalitaire samenleving), zelfs als de onderlinge inkomensverschillen bescheiden zijn. Het aantal ongelukkigen is daarom, net als het geluk van de armsten, redelijk onafhankelijk van de mate van inkomensongelijkheid.

Hooguit leiden grotere inkomensverschillen tot *meer ongelijkheid in geluk*. Deze redenatie sluit redelijk goed aan bij de gevonden resultaten op wereldniveau. Een probleem van deze verklaring is echter dat vergelijking volgens sommige auteurs (e.g. Van Praag, 1989) belangrijker is voor deelsatisfacties zoals inkomenssatisfactie dan voor de tevredenheid met het leven als geheel.

Een vierde verklaring, die eveneens steunt op een relatieve gelukstheorie, zou kunnen zijn dat mensen veelal deel uitmaken van inkomenshomogene groepen. Omdat mensen met een laag inkomen slechts zelden met miljonairs omgaan, is inkomensongelijkheid in een land goed te verteren.

De meest simpele verklaring is dat inkomensongelijkheid in een land *kennelijk* niet erg schadelijk is voor het geluk. Kennelijk is de relatieve gelukstheorie, zo logisch als deze wellicht mag lijken, niet altijd even bruikbaar. Zo claimt Veenhoven

(1991) met zijn 'livability'-theorie dat ons geluk bepaald wordt door onze objectieve levensomstandigheden, maar niet door de vergelijking met anderen.

Tot nu toe hebben de verklaringen zich toegespitst op de vraag waarom inkomensongelijkheid niet leidt tot minder geluk. Er is niet ingegaan op het feit dat het *omgekeerde* het geval lijkt; op het feit dat inkomensongelijkheid, na controle voor koopkracht, met méér geluk lijkt samen te hangen. Het is gissen naar een passende verklaring. Wellicht houden veel mensen van competitie; wellicht houden ze van fiscale vrijheid en hebben ze een hekel aan overheidsbemoeienis. Hoe dan ook: een definitief antwoord op de 'waarom-vraag' is niet nodig om vast te stellen dat de resultaten zijn zoals ze zijn. Daarbij moet (nogmaals) worden aangemerkt dat er verschillen lijken te bestaan tussen verschillende regio's. Het kan niet worden uitgesloten dat verschillende verklaringen van toepassing zijn op verschillende gebieden.

4.3 Verhouding tot eerder onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek

Dat inkomensongelijkheid geen negatief effect heeft op het geluk van mensen sluit aan bij aanverwante bevindingen uit de geluksliteratuur. Zo is er geen verband tussen de grootte van de verzorgingsstaat (Veenhoven, 2000b) en nationaal geluk, en is er een positief verband tussen economische vrijheid en nationaal geluk (Veenhoven, 2002).

Wel wijken de conclusies van dit artikel af van onderzoeken die wezen op een positieve samenhang tussen inkomensongelijkheid en sterftecijfers (e.g. Wilkinson, 1992). Onderzoek in de VS toont aan dat staten met veel inkomensongelijkheid hogere sterftecijfers hebben dan staten met minder inkomensongelijkheid (Kennedy et al., 1996), zelfs na het corrigeren voor welvaart. In Engeland kregen arm en rijk identieke voedselrantsoenen gedurende de beide wereldoorlogen. Desondanks steeg in de betreffende jaren de levensverwachting sterker dan in de jaren ervoor of erna (Sen, 1999; Wilkinson 1996). Mensen lijken dus gezonder te zijn in een solidair klimaat.[6] Aangezien gezondheid en geluk geen identieke begrippen zijn en er ook geen één op één relatie tussen beiden bestaat (e.g. Veenhoven, 2002), is de conclusie dat inkomensongelijkheid niet schadelijk is voor het geluk niet problematisch. Uit onderzoek naar de effecten van (lage) sociaal-economische status was al bekend dat bepaalde factoren anders kunnen uitpakken voor gezondheid dan voor geluk. Zo vertaalt het bekende gegeven dat mensen uit lagere sociaal-economische milieus minder gezond leven zich niet in minder geluk. Het is goed denkbaar dat in een maatschappij met een grote onderklasse en dus veel inkomensongelijkheid er verhoudingsgewijs veel mensen zijn met een ongezonde levensstijl zonder dat dat dus van invloed hoeft te zijn op het nationale geluk.[7]

Eerder onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk heeft zich grotendeels gericht op inkomensongelijkheid tussen individuen of ongelijkheid tussen regio's of staten. Hoewel dit een goede benadering is, mits wordt gecontroleerd voor absoluut inkomen en er voldoende gevallen zijn, is het denkbaar dat de resultaten afwijken van een vergelijking van landen. Ongelijkheid binnen landen hoeft immers niet zichtbaar en/of voelbaar te zijn. Er kan zich een geografische spreiding voordoen van verschillende groepen die intern redelijk inkomenshomogeen zijn. Op regionaal niveau zijn er minder mogelijkheden om ongelijkheid buiten het gezichtsveld te

houden. Deze redenering doortrekkend zou verwacht kunnen worden dat inkomensongelijkheid tussen verschillende wijken of straten grotere effecten van inkomensongelijkheid zou opleveren. Dat zou weinig verrassend zijn aangezien er, zoals gezegd, een behoorlijke literatuur is die aantoont dat bij interpersoonlijke vergelijking de rijkdom van de een ten koste gaat van de tevredenheid van de ander.

Maar hoe kan het dat er in het verleden ook in de vergelijking tussen landen negatieve effecten van inkomensongelijkheid werden gevonden? Zoals eerder gesteld kenmerkt het huidige onderzoek zich door een veel groter aantal gevallen die worden vergeleken en geven de resultaten derhalve een accurater en volledigere beeld.

Hoewel de resultaten in deze studie duidelijk laten zien dat inkomensongelijkheid niet schadelijk hoeft te zijn voor het geluk in een land en dat meestal ook niet is, is nader onderzoek gewenst. Dat onderzoek zou zich onder meer moeten richten op verschillen tussen cultuurgebieden en op de historische, culturele, economische en andere mechanismen die in die verschillende gebieden een rol spelen. Op dit moment ontbreken nog de gegevens om voor ieder cultuurgebied afzonderlijk verantwoorde analyses te doen, maar in de toekomst zal dat wellicht anders zijn.

Figuur 1: *inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk in 75 landen*

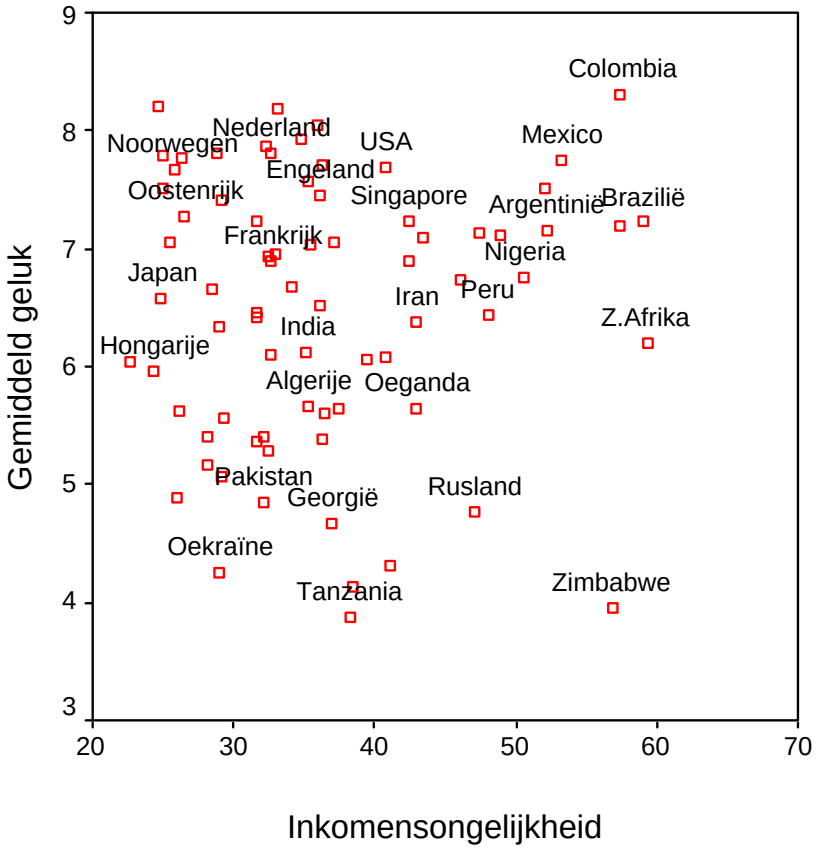

Figuur 2: *inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk in 75 landen*

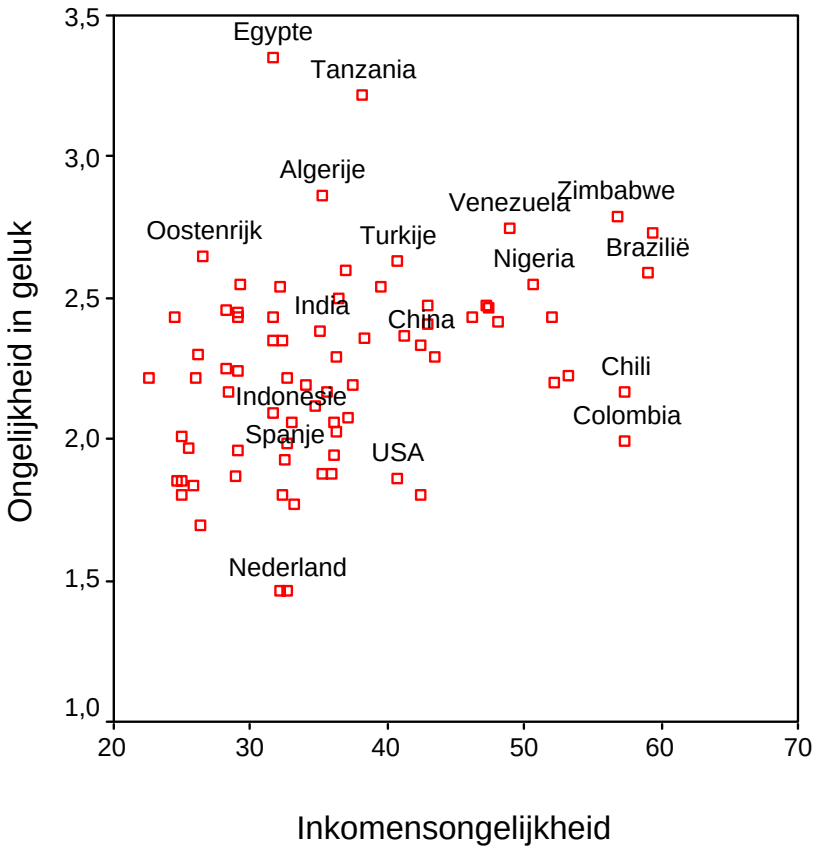

Figuur 3: *inkomensongelijkheid en het percentage ongelukkigen in 60 landen*

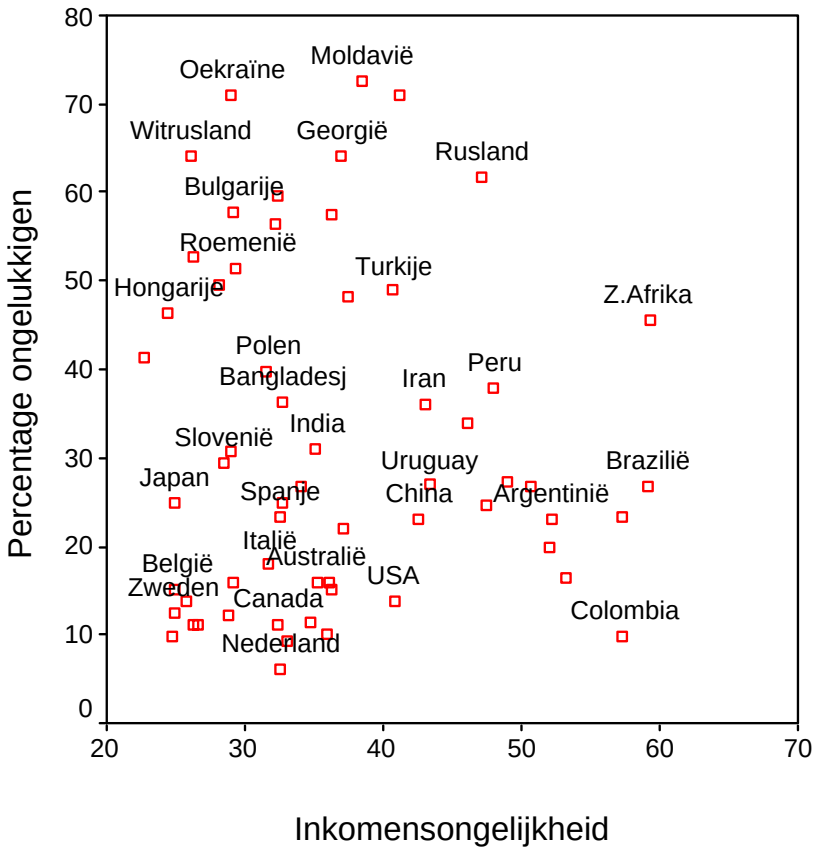

Figuur 4: *inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten in 71 landen*

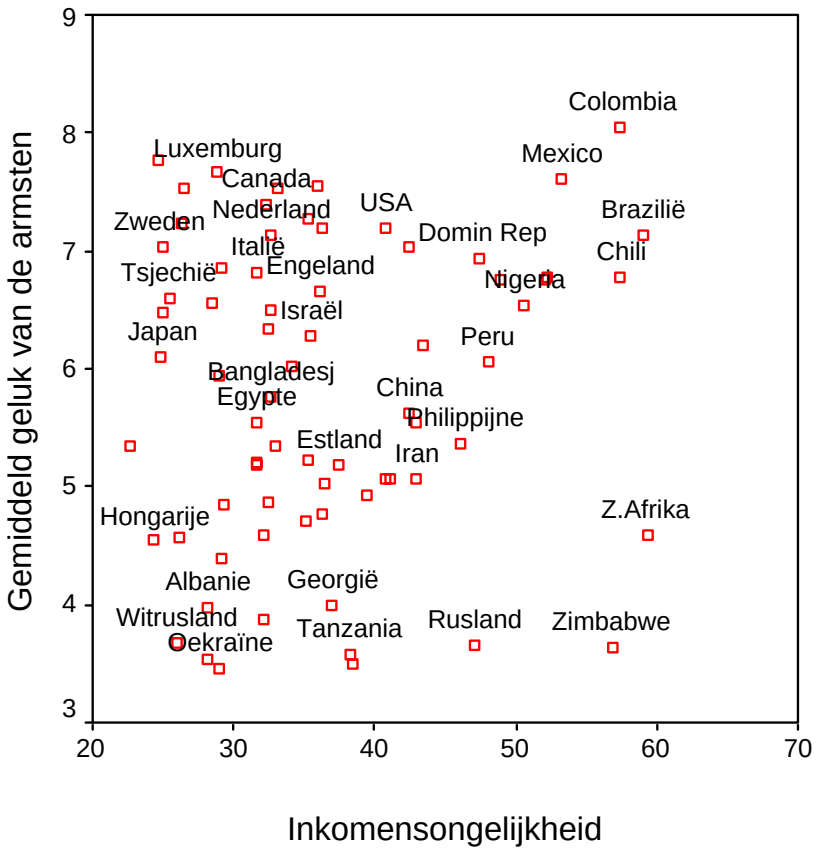

Tabel 1: *Correlaties tussen inkomensongelijkheid en geluk*

Gebied	Correlatie tussen inkomensongelijkheid en….			
	gemiddeld geluk	ongelijkheid in geluk	percentage ongelukkigen	gemiddeld geluk van de armsten
Wereld (totaal)	+0,04 (N=75) p=0,75	+0,32 (N=75) p=0,01*	-0,03 (N=60) p=0,80	+0,11 (N=71) p=0,38
Gecontroleerd voor welvaart	+0,39 (N=68) p<0,01**	+0,13 (N=68) p=0,23	-0,32 (N=56) p=0,02*	+0,48 (N=65) p<0,01**
Wereld met uitzondering van Westerse landen	+0,31 (N=58) p=0,02*	+0,21 (N=58) p=0.11	-0,38 (N=43) p=0.01*	+0,39 (N=55) p<0,01**
Gecontroleerd voor welvaart	+0,52 (N=51) p<0,001***	+0,13 (N=51) p=0,37	-0,49 (N=39) p<0,01**	+0,61 (N=49) p<0,001***
Wereld m.u.v. (alle) Europese landen	+0,17 (N=37) p=0,32	+0,24 (N=37) p=0,16	+0,12 (N=24) p=0,57	+0,25 (N=35) p=0,15
Gecontroleerd voor welvaart	+0,51 (N=31) p<0,01**	+0,08 (N=31) p=0,65	-0,08 (N=21) p=0,72	+0,62 (N=30) p<0,001***
Wereld m.u.v. West Europese landen	+0,26 (N=62) p=0,04*	+0,22 (N=62) p=0,09	-0,31 (N=47) p=0,03*	+0,34 (N=59) p<0,01**
Gecontroleerd voor welvaart	+0,51 (N=55) p<0,001***	+0,13 (N=55) p=0,33	-0,48 (N=43) p<0,01**	+0,59 (N=53) p<0.001***
Wereld m.u.v. Oost Europese landen	-0.16 (N=54) p=0,26	+0,42 (N=54) p<0.01**	+0,44 (N=41) p<0,01**	-0,11 (N=50) p=0,47
Gecontroleerd voor welvaart	+0,28 (N=48) p<0,05*	+0,17 (N=48) p=0,24	+0,18 (N=38) p=0,27	+0,37 (N=45) p=0,01*
Wereld m.u.v. Mediterane Europese landen	+0,05 (N=71) p=0,71	+0,31 (N=71) p<0,01**	-0,04 (N=56) p=0,75	+0,12 (N=68) p=0,35
Gecontroleerd voor welvaart	+0,38 (N=64) p<0,01**	+0,15 (N=64) p=0,24	-0,31 (N=52) p=0,03*	+0,45 (N=62) p<0,001***

Wereld m.u.v. Afrikaanse landen	+0,15 (N=66) p=0,11	+0,29 (N=66) p=0,01*	-0,06 (N=57) p=0,32	+0,22 (N=63) p=0,04*
Gecontroleerd voor welvaart	+0,42 (N=61) p<0,01**	+0,17 (N=61) p=0,19	-0,35 (N=53) p<0,01**	+0,51 (N=59) p<0,001***
Wereld m.u.v. Aziatische landen	+0,02 (N=61) p=0,44	+0,31 (N=61) p<0,01**	-0,05 (N=53) p=0,37	+0,11 (N=58) p=0,22
Gecontroleerd voor welvaart	+0,37 (N=55) p<0,01**	+0,11 (N=55) p=0,42	-0,31 (N=49) p=0.03*	+0,45 (N=52) p<0,01**
Wereld m.u.v. van de landen uit Oceanië	+0,04 (N=73) p=0.37	+0,32 (N=73) p<0,01	-0,04 (N=58) p=0,39	+0,11 (N=69) p=0,18
Gecontroleerd voor welvaart	+0,37 (N=66) p<0,01**	+0,15 (N=66) p=0,22	-0.30 (N=54) p=0,03*	+0,45 (N=63) p<0,001***
Wereld m.u.v. Latijns Amerikaanse landen	-0,23 (N=65) p=0,04*	+0,35 (N=65) p<0,01**	+0,17 (N=50) p=0,12	-0,21 (N=61) p=0.05
Gecontroleerd voor welvaart	+0,07 (N=58) p=0,61	+0,07 (N=58) p=0,61	-0,03 (N=46) p=0,84	+0,05 (N=55) p=0,70
Wereld m.u.v. Noord-Amerikaanse landen	+0,04 (N=73) p=0,37	+0,32 (N=73) p<0,01**	-0,04 N=58) p=0,40	+0,11 (N=69) p=0,19
Gecontroleerd voor welvaart	+0,38 (N=66) p<0,01**	+0,15 (N=66) p=0,22	-0,30 (N=54) p=0,02*	+0,46 (N=63) p<0,001***

* = $p<0,05$, **=$p<0,01$, ***=$p<0,001$

LITERATUUR

Alesina, A., Di Tella, R. & MacCulloch, R. (2004).
Happiness and Inequality: Are Europeans and Americans Different?
Journal of Public Economics, 88(9-10), 2009-2042.

Ball, R. & Chernova, K. (2004).
Absolute income, relative income and happiness.
Paper presented to the international society of quality of life studies.

Bentham, J. (1789).
Introduction to the Principles and Morals of Legislation.
Kessinger Publishing, London.

Blanchflower, D. G. & Oswald, A.J. (2003).
Does inequality reduce happiness? Evidence from the States of the USA from the 1970's to the 1990's.
Dartmouth College, Mimeo.

Clark, A. (2003).
Inequality aversion and social mobility: a direct test.
Delta Working Paper No. 2003-11, Paris, France.

Easterlin, R.A. (1974).
Does economic growth improve the human lot?Some empirical evidence.
In David PA. & Melvin, W.R. (eds.) Nations and households in economic growth. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 98-125.

Eggers, A., Gaddy, C. & Graham, C.
Unemployment and Wellbeing in Russia in the 1990's: can society's suffering be individuals solace?
Journal of socio-economics, forthcoming.

Frey, B.S. & Stutzer, A. (2000).
Happiness, economy and institutions.
The Economic Journal, 110, 918-938.

Goddijn, W., Smets, H. & Van Tillo, G. (1979).
Opnieuw: God in Nederland.
De Tijd, Nederland.

Inglehart, R. (1985).
Aggregate stability and individual level flux in mass belief systems: the level of analysis paradox.
American Political Science Review, 79, 97-

Inglehart, R. (1990).
Culture Shift in Advanced Industrial Society.
Princeton University Press, Princeton.

Inglehart, Ronald, et al. (2002).
World Values Surveys and European Values Surveys, 1999-2001 (Computer file)
ICPSR version. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research (producer), 2002. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research (distributor). 2004.

Kalmijn, W. & Veenhoven, R. (2005).
Measuring inequality of happiness in nations.
Journal of Happiness Studies, 6.

Kaplan, G.A., Pamuk, E.R., Lynch, J.W., Cohen, R.D. & Balfour J.L. (1996).
Inequality in income and mortality in the United States: analysis of mortality and potential pathways.
British Medical Journal, 12, 999-1003.

Kawachi, I. & Kennedy, B.P. (1997).
The relationship of income inequality to mortality - Does the choice of indicator matter?
Social Science and Medicine, 45, 1121-1127.

Kennedy, B.P., Kawachi, I. & Prothrow-Stith, D. (1996).
Income distribution and mortality: cross sectional ecological study of the Robin Hood index in the United States.
British Medical Journal, 312, 1004-1007.

Luttmer, E. (2004).
Neighbors as negatives: relative earnings and well-being.
KSG Faculty Research Working Paper Series RWP04-029

McMurrer, D. & Sawhill, I.V. (1998).
Getting ahead: economic and social mobility in the United States.
Washington, D.C.: Urban Institute Press.

Morawetz, D. (1977).
Income distribution and self-related happiness: some empirical evidence.
Economic Journal, 87(347), 511-522.

Odink, J.G. (1985).
Inkomensverdeling: enkele aspecten van de inkomensherverdeling door de overheid in Nederland.
Groningen, Wolters-Noordhoff.

Ott, J. (2005).
Level and inequality of happiness in nations. Does greater happiness of a greater number imply greater inequality in happiness?
Working paper.

Pen, J. & Tinbergen, J. (1977).
Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling.
Elsevier Science. Amsterdam.

Putnam, R.D. (1993).
The prosperous community: social capital and public life.
The American prospect.

Rawls, J. (1971).
A theory of justice.
Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.

Sen, A. (1997).
On economic inequality. Expanded Edition.
Oxford, Oxford University Press.

Sen, A. (1999).
Development as Freedom.
Oxford University Press.

Senik, C. (2002).
When information dominates comparison: a panel data analysis using Russian subjective panel data.
William Davidson Institute Working Paper Series 495.

Tomes, N. (1986).
Income distribution, happiness and satisfaction: a direct test of the interdependent preferences model.
Journal of Economic Psychology, 7, 425-446.

Van Praag, B.M.S. (1989).
Income: facts, perceptions and their interconnections.
Oxford, UK.

United Nations Human Development Report (2001).
Making new technologies work for human development.
United Nations Development Program, Oxford University Press, New York USA

Veenhoven, R. (1984).
Conditions of happiness.
D. Reidel, Dordrecht/Boston, 461 pp.

Veenhoven, R. (1991).
Is happiness relative?
Social Indicators Research, 24, 1-34.

Veenhoven, R. (1993).
Happiness in nations: Subjective appreciation of life in 56 nations 1946-1992.
RISBO, Studies in Sociale en Culturele Verandering, nr. 2, 364 p. Erasmus University Rotterdam, ISBN 90-72597-46.

Veenhoven, R. (1998).
Vergelijken van geluk in landen.
Sociale Wetenschappen, 42, 58-84.

Veenhoven, R. (2000).
The four qualities of life: ordering concepts and measures of the good life.
Journal of Happiness Studies, 1, 1-39.

Veenhoven, R. (2000b).
Wellbeing in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable.
Journal of Comparative Policy Analysis, 2, 91-125.

Veenhoven, R. (2002).
Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid.
Sociale Wetenschappen, 4, 1-43.

Veenhoven, R. (2005).
States of Nations, World Database of Happiness
Internetsite: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl

Wilkinson, R. G. (1996).
The relationship between income distribution and health.
In: La Epidemiologia en la Busqueda de la Equidad en Salud. Proceedings of The First Latin-American Epidemiology Conference. Salvador, Brazil.

APPENDIX A

Voor de berekening van de Gini-coëfficient voor inkomensongelijkheid is de volledige inkomensverdeling in een land nodig. De Gini-coëfficient hangt samen met de Lorenzcurve die aangeeft in hoeverre een homogene inkomensverdeling en de daadwerkelijke inkomensverdeling van elkaar verschillen. Hoe groter het percentage van het nationale inkomen dat door de rijkere mensen verdiend wordt en hoe kleiner het percentage van het nationale inkomen dat door de armere mensen wordt verdiend, hoe groter de Gini-coëfficient. De Gini-coëfficient wordt vaak berekend met de meer praktische formule van Brown:

$$G = |1 - \sum_{k=1}^{n} (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1})| * 100$$

G: Gini coefficient
X_k: gecumuleerde proportie van de populatievariabele, met k=0, …, n, met $X_0 = 0$, $X_n = 1$
Y_k: gecumuleerde proportie van de inkomensvariabele, met k = 0,...,n, met $Y_0 = 0$, $Y_n = 1$

De Gini-coëfficiënt ligt tussen de 0 en de 100, waarbij 0 staat voor totale (inkomens)gelijkheid (iedereen verdient hetzelfde) en 100 voor totale ongelijkheid (één persoon heeft al het inkomen, terwijl de rest niets verdient).

Ott (2005) merkt op dat met name in de niet-Westerse landen de betrouwbaarheid van de Gini-coëfficient soms te wensen overlaat, en dat cijfers met enige voorzichtigheid moeten worden beschouwd. In de vergelijking van inkomensongelijkheid tussen landen spelen bovendien additionele problemen. Zo is het belangrijk dat in alle landen inkomen op dezelfde manier is gemeten (inkomen of consumptie, netto of bruto-inkomen, persoonlijk inkomen of het huishoudinkomen, rekening houdend met informele handel of niet, etc.). Wanneer er bijvoorbeeld wordt gekeken naar huis-houdinkomen, komen eventuele inkomensverschillen tussen man en vrouw niet aan de oppervlakte, zodat een ander beeld ontstaat dan bij vergelijking van individuen. Ook is het belangrijk hoeveel sociale voorzieningen er in een land zijn, omdat die al in deel van de behoeftebevrediging van burgers voorzien, en de rol van inkomen uit loon beperken. In Europa bestaan ook inkomensenquetes waarbij andere vormen van inkomen worden meegewogen. Deze enquetes zijn gestandaardiseerd in de “Luxemburg Income Studies”. In dit artikel is niet gekozen voor een klein aantal landen met gestandaardiseerde operationalisaties, maar voor een groot aantal landen in de verwachting dat hierdoor eventuele onnauwkeurigheden wegvallen. Wanneer men de rangorde van inkomensongelijkheid bestudeert, lijkt het met deze onnauwkeurigheden overigens wel mee te vallen. De als egalitair bekend staande landen hebben lagere Gini-coëfficienten dan de meer ongelijke landen.

APPENDIX B:

Land	Levens-tevredenheid (=LS: tussen de1 en de 10)	Standaard-afwijking (SD (LS)	LS laagste 20%	% ongeluk-kigen (cijfer 5 of lager)	Inkomens-ongelijkheid (Gini) Hoe hoger, hoe groter de ongelijkheid	Attitude t.a.v. inkomens-ongelijkheid (1=negatief, 10=positief)
Albanië	5.17	2.25	3.97	-	28.20	5.96
Algerije	5.67	2.86	5.23	-	35.30	8.09
Argentinië	7.16	2.20	6.77	23.1	52.20	4.90
Armenië	4.32	2.37	5.06	71.1	41.15	6.40
Australië	7.57	1.88	7.27	16.0	35.20	5.60
Azer-beidjaan	5.39	2.29	4.77	57.6	36.25	5.90
Bangladesh	6.09	2.22	5.77	36.3	32.70	7.57
België	7.52	2.01	6.47	15.2	25.00	5.50
Bosnië-Herze-govina	5.62	2.30	4.56	52.8	26.20	6.10
Brazilië	7.22	2.59	7.14	26.8	59.10	5.71
Bulgarije	5.07	2.45	4.39	57.7	29.15	6.36
Canada	7.87	1.81	7.39	11.2	32.30	5.34
Chili	7.19	2.17	6.77	23.2	57.30	4.02
China	6.89	2.33	5.63	23.0	42.50	6.26
Colombia	8.31	2.00	8.05	9.9	57.35	6.20
Dene-marken	8.20	1.86	7.77	9.9	24.70	-
Domini-caanse Republiek	7.13	2.47	6.94	24.7	47.40	7.70
Duitsland	7.42	1.96	6.86	15.8	29.15	-
Egypte	5.36	3.35	5.54	-	31.65	8.23
El Salvador	7.50	2.43	6.75	19.9	52.00	6.83
Estland	5.64	2.19	5.19	48.1	37.40	6.88
Filippijnen	6.75	2.43	5.37	33.8	46.15	6.56
Finland	7.77	1.69	7.23	11.0	26.25	4.60
Frankrijk	6.90	1.99	6.50	24.8	32.70	4.85
Georgië	4.67	2.60	4.00	64.2	37.00	7.60

Ghana	7.93	2.12	-	11.4	34.80	-
Grieken-land	6.67	2.19	6.02	26.8	34.05	-
Groot-Brittannië	7.45	1.94	6.65	15.8	36.05	5.60
Hongarije	5.96	2.44	4.54	46.4	24.40	-
Ierland	8.04	1.88	7.54	10.0	35.90	6.11
India	6.12	2.38	4.71	31.0	35.15	4.18
Indonesië	6.96	2.06	5.34	-	33.00	7.18
Iran	6.38	2.41	5.07	36.1	43.00	5.66
Israël	7.03	2.17	6.28	-	35.50	3.77
Italië	7.24	2.09	6.81	17.9	31.65	6.02
Japan	6.58	1.85	6.10	24.9	24.90	5.72
Jordanië	5.60	2.50	5.03	-	36.40	7.26
Kroatië	6.33	2.25	5.95	30.6	29.00	4.43
Letland	5.29	2.35	4.86	59.7	32.40	-
Litouwen	5.40	2.54	4.58	56.5	32.15	5.14
Luxemburg	7.81	1.87	7.66	12.1	28.85	6.83
Macedonië	5.41	2.46	3.54	49.6	28.20	5.31
Marokko	6.06	2.54	4.92	-	39.50	7.75
Mexico	7.74	2.23	7.61	16.5	53.25	5.13
Moldavië	4.14	2.36	3.50	72.7	38.40	6.71
Nederland	7.81	1.46	7.14	6.2	32.60	6.18
Nieuw-Zeeland	7.70	2.03	7.20	15.1	36.20	5.34
Nigeria	6.76	2.55	6.53	26.8	50.60	6.25
Noorwegen	7.66	1.84	-	13.7	25.80	5.27
Oeganda	5.65	2.47	5.54	-	43.00	7.19
Oekraïne	4.26	2.43	3.45	71.0	29.00	7.40
Oostenrijk	7.27	2.62	7.52	11.1	26.55	4.56
Pakistan	4.85	1.46	3.88	-	32.10	3.83
Peru	6.44	2.42	6.06	38.0	48.00	7.52
Polen	6.42	2.43	5.19	39.8	31.60	6.09
Portugal	7.06	2.08	-	21.9	37.05	-
Roemenië	5.56	2.55	4.84	51.5	29.25	3.69
Rusland	4.77	2.47	3.66	61.7	47.15	7.08
Singapore	7.24	1.80	7.04	-	42.50	6.96
Slovenië	6.66	2.16	6.55	29.5	28.40	4.05
Slowakije	6.03	2.22	5.35	41.4	22.65	-
Spanje	6.93	1.93	6.34	23.4	32.50	5.06
Tanzania	3.87	3.22	3.58	-	38.20	4.97
Tsjechië	7.06	1.97	6.60	-	25.40	5.49
Turkije	6.08	2.63	5.07	48.9	40.75	4.10
Uruguay	7.10	2.29	6.19	26.9	43.45	5.15
Venezuela	7.12	2.75	6.75	27.4	48.95	5.58

Verenigde Staten	7.69	1.86	7.20	13.7	40.80	5.72
Vietnam	6.52	2.06	-	-	36.10	-
Wit-Rusland	4.89	2.21	3.68	64.2	26.05	5.27
Zimbabwe	3.95	2.79		-	56.80	
Zuid-Afrika	6.21	2.73	4.59	45.6	59.30	5.42
Zuid-Korea	6.45	2.35	5.21	-	31.60	6.65
Zweden	7.79	1.80	7.04	12.5	25.00	-
Zwitserland	8.18	1.77	7.52	9.3	33.10	4.84

Afrika: Algerije, Egypte, Ghana, Marokko, Nigeria, Oeganda, Tanzania, Z-Afrika, Zimbabwe

Azie: Bangladesh, China, Fillepijnen, India, Indonesië, Iran, Israël, Japan, Jordanië, Pakistan, Singapore, Turkije, Vietnam, Z-Korea,

Latijns-Amerika: Argentinië, Brazilië, Chili, Colombia, Dominicaanse Republiek, El Salvador, Mexico, Peru, Uruguay, Venezuela

Noord-Amerika: Canada, Verenigde Staten

Oceanië: Australië, Nieuw-Zeeland

Mediteraan Europa: Griekenland, Italië, Portugal, Spanje

Oost-Europa: Albanië, Armenië, Azerbeidjan, Bosnië, Bulgarije, Estland, Georgië, Hongarije, Kroatië, Letland, Litouwen, Macedonië, Moldavië, Oekraïne, Polen, Roemenië, Rusland, Slovenië, Slowakije, Tsjechië, W-Rusland,

West-Europa: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Zweden, Zwitserland

Europa: Mediteraan Europa + Oost-Europa + West-Europa

Westerse Wereld: West-Europa + Noord-Amerika + Oceanië

Wereld: Afrika + Azië + Latijns-Amerika + Noord-Amerika + Europa + Oceanië

Noten:

1. Maarten Berg is promovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij bereidt een proefschrift voor over empirisch geluksonderzoek als inspiratiebron voor beleidsvraagstukken. Correspondentieadres: Maarten Berg, Erasmus Universiteit Rotterdam. Postbus 1738. 3000 DH Rotterdam. Kamer M6.28. Email: berg@fsw.eur.nl
2. Zo maakt Ott (2005) een onderscheid tussen arme en rijke landen, en doet hij separate analyses naar de invloed van (inkomens)ongelijkheid op geluk voor arme en rijke landen.
3. Wie twijfelt aan de onderzoeksresultaten, kan deze narekenen. De codes van de gebruikte variabelen luiden als volgt: gemiddeld geluk in een land: ls10_90s; ongelijkheid in geluk in een land: eqls10_d; percentage ongelukkigen in een land: perunsat; gemiddeld geluk van de armsten in een land: happoor; inkomensongelijkheid in een land: eqin190s; welvaart van een land: rgdp02; gemiddelde attitude ten aanzien van inkomensongelijkheid in een land: ineqatti.
4. Volgens Kalmijn en Veenhoven (2005) is de Gini-coëfficient weliswaar goed bruikbaar voor de mate van inkomensongelijkheid, maar is de SD de beste maat voor de spreiding in geluk.
5. Merk op dat in deze analyse ieder land hetzelfde gewicht krijgt, en dat geen rekening is gehouden met het aantal inwoners.
6. Sommige onderzoekers menen dat ongelijkheid leidt tot ongezonde frustraties (Kawachi et al, 1994). Anderen menen dat grote inkomensverschillen het vertrouwen van mensen in elkaar aantasten (Putnam, 1993) en de sociale cohesie ondermijnen.
7. Veenhoven (2005) pleit voor het gebruik van “Happy Life Years” als uitkomstmaat. In deze maat worden geluk en levensverwachting gecombineerd.